

ผู้หญิงขายไข่โหลหมีน :
วิเคราะห์ตามแนวคิดเรื่อง ‘เหตุปัจจัย’ ในพุทธปรัชญา
Ovary Saleswoman :
Analysis in accordance with ‘Cause’ in Buddhist Philosophy

ผศ.ดร.ธีระพงษ์ มีไธสงค์, รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์

Asst.Prof.Theerapong Meethaisong, Assoc.Prof.Sovit Bamrungpak

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

บทคัดย่อ

บทความนี้มีความประสงค์เพื่ออธิบายการกระทำของคนไทยในปัจจุบัน ผู้มีจิตเปราะบาง รักง่าย เชื่อง่าย หน่ายเร็ว ไม่รู้จักรอคอย และอื่นๆ อีกมาก กรณีหญิงขายไข่ตนเองเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ แต่เมื่อนำกรณีนี้ไปวิเคราะห์ตามแนวคิดเหตุปัจจัยในทัศนะพุทธปรัชญาแล้ว ช่วยให้เราเข้าใจที่ กระจ่างขึ้นว่า แท้ที่จริงแล้วการกระทำของหญิงคนนั้นเป็นไปตามอริยาศัยของมนุษย์ ผู้ยังเป็นปุถุชนที่ยังเปี่ยมด้วยกิเลสตัณหาคือยังต้องการ พอใจ และประสงค์สิ่งต่างๆ ที่ต้องนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน เมื่อมีเหตุปัจจัยภายนอกรอบตัวคือคำพูดและข้อความของคนบางคนผู้ชักชวนเธอให้ขายไข่ ซึ่งสอดคล้องกับความประสงค์ ความต้องการ และความพึงพอใจที่มีอยู่ภายในใจของเธอ มีส่วนกระตุ้นและปลุกเร้าให้เธอต้องรีบตัดสินใจขายไข่ของตนในทันที ดังนั้น จึงเห็นได้ว่ากิเลสตัณหาที่นอนนิ่งอยู่ภายในใจของเธอต่างหาก ซึ่ง เป็นรากเหง้า มูลเหตุ และสาเหตุ จนกลายเป็นเหตุปัจจัยที่คอยเกื้อหนุนและสนับสนุนให้เธอกระทำในสิ่งที่ไม่ควรทำ

คำสำคัญ : รั้งไข่, เหตุปัจจัย, พุทธปรัชญา

Abstract

The main objective of this paper is to explain the action of those Thai people in the present time who have a delicate mind, easy love, easy belief, easy boredom, do not know to wait etc. In the case study of ovary saleswomen, the action should not be done. After having brought for analysis in accordance the cause of Buddhist philosophy, it was understood clearly that in fact the action of that woman followed the human beings' courtesy, who are the ordinary people soaked with defilements; full of craving for pleasure and needs for hoarding all things used in daily life. When having the external factors; a persuader's words and messages around her for selling ovary, which reciprocated with her own purpose, her internal desire and pleasure got motivated and inspired to make her sell it at once. Therefore, it was said that the defilement inside her mind is root, origin and cause to encourage and support her make the mistake.

Keywords : Ovary, Cause, Buddhist Philosophy

บทนำ

ด้วยในปัจจุบันมีปรากฏการณ์หลายอย่างทั้งที่เป็นพฤติกรรม การกระทำ การแสดงออก นิสัยหรืออุปนิสัยของคนสมัยใหม่ มีชีวิตทั้งการดำเนินชีวิตและการใช้ชีวิตที่มีความแปลกแตกต่างจากอดีตอยู่มาก จนก่อให้เกิดข้อสงสัยและคำถามว่า พฤติกรรม การกระทำ การแสดงออก นิสัยหรืออุปนิสัยต่างๆ เหล่านี้ เกิดขึ้นได้อย่างไร อะไรเป็นสาเหตุสำคัญ หรือมีอะไรอยู่เบื้องหลังชีวิตของผู้คนในสังคมสมัยใหม่ ซึ่งดูเหมือนว่าคนส่วนใหญ่ในสังคมให้การยอมรับปรากฏการณ์เหล่านี้ และมีการยกย่องเชิดชูกันในวงกว้างมากขึ้นด้วย สื่อต่างๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศมีการเผยแพร่ออกไปอย่างในหลายรูปแบบ อาทิ สื่อ Social Network หรือ Online ซึ่งมีความรวดเร็วทันใจเป็นเหตุให้คนสมัยใหม่เสพติดโดยไม่รู้ตัว ในปรากฏการณ์ที่กล่าวถึงมีพฤติกรรมหรือการกระทำหนึ่งที่น่าสนใจ ได้แก่ กรณีผู้หญิงขาย(รัง)ไข่ตนเองโละหมื่นโดยมีคำสำคัญต่อท้ายความเป็นปรากฏการณ์เขย่าศีลธรรมสังคมสมัยใหม่

ปรากฏการณ์ทางสังคมของผู้หญิงเกี่ยวกับการขายไข่ของตนเองตามที่กล่าวมา ถือว่าเขย่าศีลธรรมอยู่มากทีเดียว ซึ่งเป็นความจริงที่จะต้องยอมรับร่วมกันว่า ปัญหาทางจริยธรรม (ที่หนีออกจากหลักศีลธรรม)ทั้งหลายที่เกิดขึ้น มีความละเอียดและความสลับซับซ้อนปลีกย่อยแตกต่างกันไปตามยุคสมัย

ดูเหมือนว่าศาสนาทุกศาสนามีเนื้อหาเกี่ยวกับการจัดการกับปัญหาทางจริยธรรมใกล้เคียงกัน คือ การสอนให้คนรู้จักยับยั้งชั่งใจ เสียสละ ไม่เห็นแก่ตัว รู้จักรักและมีเมตตาผู้อื่น ฯลฯ เนื่องจากสังคมที่ศาสนาต่างๆ ก่อตัวขึ้นในช่วงแรกมีรายละเอียดเชิงโครงสร้างไม่มากเท่ากับปัจจุบัน สิ่งที่ปรากฏแก่ผู้ศึกษาศาสนาในปัจจุบันคือปรากฏการณ์ทางทางจริยธรรมจำนวนหนึ่ง ซึ่งเป็นผลผลิตโดยตรงของสังคมสมัยใหม่ที่คล้ายกับว่าจะไม่มีคำตอบที่ชัดเจนจากศาสนา ทั้งที่ปัญหาเหล่านี้เกี่ยวข้องกับโดยตรงกับเรื่องจริยธรรมของทุกศาสนา และเป็นที่น่าสนใจตรงกันว่าทุกศาสนาถูกตั้งขึ้นเพื่อจัดการกับปัญหาเหล่านี้

เมื่อสถานการณ์หรือเหตุการณ์ของคนในโลกสมัยใหม่เป็นเช่นนี้ ศาสนาโดยเฉพาะพระพุทธศาสนา พอจะมีคำตอบหรือมีคำอธิบายให้คนในสังคมได้เข้าใจได้มากน้อยแค่ไหน เพราะถึงอย่างไรเรามีอาจปฏิเสธสังคมที่กำลังเป็นไปนี้ได้ ขอเพียงแต่เกิดความตระหนักรู้หรือแยกแยะให้ออกว่า สิ่งไหนควรทำ สิ่งไหนไม่ควรทำ ความควร (Oughtness) น่าจะอยู่ตรงไหนจุดไหน แล้วยับยั้งการกระทำนั้นๆ ให้แต่พอดี พองาม หรือมีความเข้าใจปัญหานี้อย่างกระจ่างชัดก็น่าจะเพียงพอสำหรับบทความฉบับนี้ เมื่อมองไปในหลักการทางพระพุทธศาสนาพบว่า มีคำสำคัญอยู่หลายคำ เช่น คำว่า อธิยาศัย ปุณฺณ ทิฏฐิโนพฺรหฺมชาลสุตร มูลเหตุ สาเหตุ เหตุ ปัจจัย เหตุปัจจัย ในคัมภีร์ปฏิฐานแห่งพระอภิธรรมปิฎก และคำอื่นๆ ในเอกสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักแห่งเหตุผล (Causality) กิเลส (Afflictions) กรรม (Actions) วิบาก (Sufferings) เป็นต้น ซึ่งคำเหล่านี้จะช่วยตีความและอธิบายความในเรื่องที่กล่าวมาข้างต้นต่อไป

สถานการณ์ของหญิงขายไข่โหลหมีน

ด้วยหนังสือพิมพ์มติชนรายวันได้ลงข่าวเกี่ยวกับผู้หญิงขายไข่ (ในท้อง) ของตนเอง โดยพาดหัวข่าวในคอลัมน์ด้วยอักษรตัวโตว่า^๑ สาวๆ ขายไข่โหลหมีนปรากฏการณ์เขย่าศีลธรรมในสังคมไทย โดยมีสาเหตุมาจากการมีบุตรยาก ซึ่งภาวะการณ์ของการมีบุตรยากมีหลายสาเหตุ หนึ่งในสาเหตุคือปัญหาเรื่องไข่ตกของผู้หญิงบางคนมีไข่ตกน้อย บางคนอาจจะไม่มีไข่ตกเลยในแต่ละเดือน ดังนั้นทางออกที่ช่วยบรรเทาความอยากมีบุตรได้ ก็คือการซื้อ-ขายไข่ ซึ่งได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย เนื่องจากเป็นวิธีที่สะดวกและรวดเร็ว ส่วนใหญ่ของการซื้อ-ขายไข่มักทำกันเฉพาะในหมู่ญาติฝ่ายหญิง เมื่อได้ไข่มาแล้วก็จะนำมาผสมกับสเปิร์มของฝ่ายชาย แต่ขบวนการทั้งหมดทำในรูปแบบการรักษาทางการแพทย์ตามโรงพยาบาลรัฐ จะไม่นิยมทำในเชิงพาณิชย์ เพราะผิดจริยธรรมทางการแพทย์ อีกทั้งกฎหมายยังไม่อนุญาตให้มีการซื้อ-ขายไข่ได้

^๑ มติชนรายวัน, “ผู้หญิง...คนรุ่นใหม่”, (๓๑ มกราคม ๒๕๕๑), หน้า ๒๔.

เรื่องไม่ได้จบลงตามรายละเอียดที่กล่าวมาข้างต้นเพียงเท่านั้น แต่ยังมีสิ่งที่อยู่เหนือกว่าความผิดทางจริยธรรมทางการแพทย์และกฎหมาย นั่นคือคำพูด (ของผู้ชักชวนหญิงคนหนึ่งให้บริจาคไข่) ที่สื่อให้เห็นคติความเชื่อที่ว่า ‘การทำบุญอย่างหนึ่งคือการบริจาคไข่ โดยที่เขากล่าวเพิ่มเติมว่า การบริจาคไข่ก็ไม่ต่างอะไรกับการบริจาคเลือด’ จากคำพูดในลักษณะเชิญชวนดังกล่าว ครั้งแรกผู้ที่ถูกชวนรู้สึกงงว่า นี้อะไรกัน และไข่ที่ว่านี่คือไข่อะไร แต่เมื่อได้รับฟังคำอธิบายโดยละเอียดว่า ในร่างกายของผู้หญิงจะผลิตไข่ทุกเดือน ไข่ที่ไม่ได้รับการผสมกับอสุจิก็จะกลายเป็นประจำเดือน แต่ผู้หญิงบางคนไม่มีไข่ตก เขาจึงมีลูกไม่ได้ แต่ประโยชน์ที่ทำให้หญิงสาวผู้ที่กำลังลังเลว่าจะบริจาคไข่ดีหรือไม่ ได้แก่คำพูดที่ว่า การทำบุญครั้งนี้ไม่ใช่ได้บุญอย่างเดียว แต่จะได้รับเงินเป็นค่าตอบแทนด้วย เมื่อได้ฟังจนเข้าใจแล้ว ก็ทำให้หญิงสาวรำพึงกับตนเองว่า เราเป็นโสดน่าจะช่วยบริจาคไข่ให้ผู้หญิงที่มีปัญหาได้ ถ้าวินได้บุญมากๆ อีกด้วย^๒

จากข้อความที่กล่าวมาข้างต้น ช่วยให้เห็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์เขย่าศีลธรรมอย่างแรงในสังคมไทยปัจจุบัน ได้แก่ การบริจาคไข่ที่ถือว่าเป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง เหมือนกับการบริจาคเลือด ซึ่งการบริจาคเลือดถือว่าเป็นการทำบุญและได้รับการยกย่องเชิดชูในสังคมเป็นอย่างดี ถึงขนาดมีการมอบเหรียญและอื่นๆ เป็นสิ่งเชิดชูและตอบแทน แต่คำพูดหรือประโยคแห่งถ้อยคำที่เป็นตัวแปรที่ยิ่งใหญ่กว่าการทำบุญได้แก่ คำตอบแทน ซึ่งหมายถึงเงินอย่างเดียวคงไม่ได้หมายถึงสิ่งอื่นอย่างแน่นอน ผู้หญิงคนนั้นเมื่อได้ยินคำชักชวนที่ว่า การทำบุญอย่างหนึ่งคือการบริจาคไข่ ครั้งแรกคงจะลังเลอยู่มากแต่พอได้ยินว่ามีค่าตอบแทนให้ จิตคงตอบรับเกือบร้อยเปอร์เซ็นต์แล้ว ขอให้พิจารณาข้อความต่อไปนี้อย่างถี่ถ้วน

การตัดสินใจบริจาคไข่ได้คิดไตร่ตรองอยู่ประมาณ ๓ - ๔ วัน เพราะไม่เคยทำมาก่อนในชีวิต ตอนแรกรู้สึกกลัวเหมือนกันว่าจะมีผลกระทบต่อร่างกายตนเองหรือไม่ แต่นายหน้าบอกว่าไม่มีผลกระทบต่ออย่างไร เพราะผู้หญิงที่สมบูรณ์จะมีไข่ตกทุกเดือนอยู่แล้ว พอรู้ข้อมูลรู้สึกมั่นใจมากขึ้น... ขณะนี้ก็ผ่านการตรวจร่างกายแล้ว รอแค่ให้สามีภรรยาคูใดคูหนึ่งเลือก เพราะการเลือกแต่ละครั้งคู่สามีภรรยาจะคิดว่า หน้าตาดีฉันเป็นอย่างไร รูปร่าง ลักษณะ สีผิวใกล้เคียงกับเขาหรือเปล่า ผ่านไป ๒ สัปดาห์แล้วกำลังลุ้นอยู่ว่าจะถูกเลือกไปขายไข่เมื่อไร แต่คงเร็วๆ นี้ ส่วนค่าตอบแทนในการขายไข่ครั้งนี้ก็อยู่ราวๆ ๑๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งหมื่นบาทถ้วน)^๓

^๒ อ่างแล้ว.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

พฤติกรรมหรือการกระทำของเด็กสาวที่ก่อเกิดเป็นประเด็นปัญหาจริยธรรม ได้แก่ ข้อความที่ว่า สาวๆ ขายไข่ (ตนเอง) ไบละหมื่น โดยมีสาเหตุมาจากการมีบุตรยากของคู่สามีภรรยาบางคู่ในสังคมไทย และข้อความหรือประโยคที่ก่อให้เกิดเป็นประเด็นสภาพปัญหาจริยธรรม ได้แก่ ข้อความที่ว่า การบริจาคไข่ถือว่าเป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง เหมือนกับการบริจาคเลือด ฯลฯ ประเด็นสำคัญของการวิพากษ์วิจารณ์ในเชิงจริยศาสตร์ต่อสภาพปัญหาตามที่กล่าวมา กลายเป็นการโต้แย้ง (Argument) ว่ากรณีที่บรรดา สาวๆ พากันขายไข่ที่อยู่ในท้องตนเอง จนทำให้เกิดการปฏิสนธิอกร่างกายของเจ้าของไข่ ถือเป็นการกระทำที่ควรทำหรือไม่ และโต้แย้งว่า การบริจาคไข่ถือว่าเป็นการบริจาคเหมือนกับการบริจาคโลหิต (เลือด) ไต หัวใจ หรืออวัยวะอื่นๆ หรือไม่ ซึ่งการบริจาดดังกล่าวเป็นการให้โดยไม่ได้รับค่าตอบแทนใดๆ ทั้งสิ้น และเป็นการให้ด้วยความบริสุทธิ์ใจ เพื่อช่วยชีวิตผู้อื่นหรือช่วยต่อชีวิตผู้อื่นให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และสมบูรณ์ขึ้น โดยเฉพาะคุณค่าของเด็กที่เกิดในครรภ์ของหญิงผู้ที่หญิงสาวขายไข่ให้มีคุณค่าในตัว (Intrinsic value) หรือคุณค่านอกตัว (Extrinsic value) จึงเป็นการสมควรทำให้ชีวิตมนุษย์เกิดมาด้วยวิธีการ (ซื้อ) ขายไข่หรือไม่

สำรวจแนวคิดเรื่อง ‘เหตุปัจจัย’ ในพรหมชาลสูตร

ก่อนที่จะมีการตอบในเชิงตีความ อธิบาย และขยายความกรณีหญิงขายไข่ของตน มีสิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจในร่วมกันเป็นเบื้องต้น คือเห็นควรมีการสำรวจแนวคิดว่าด้วยเหตุปัจจัยในพรหมชาลสูตรก่อน ซึ่งประกอบด้วยที่มาของชื่อพระสูตรและที่มาของพระสูตร ดังนี้

๑. ที่มาของชื่อพระสูตร

ในพระสัตตันตปิฎกมีสูตรหนึ่งที่สามารถนำเอาเนื้อหาสำคัญของสูตรมาตอบเรื่องนี้ สูตรนั้น ได้แก่ พรหมชาลสูตร ที่แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยชายอันประเสริฐ คำว่าชายอันประเสริฐ หมายถึง พระสัพพัญญุตญาณของพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่เป็นเหตุให้ทรงรู้ทิวภูมิหรือลัทธิต่างๆ ซึ่งแพร่หลายอยู่ในสมัยนั้นโดยแจ่มแจ้งและยังทรงรู้แจ้งยิ่งกว่านั้นอีก นอกจากนี้พระสูตรนี้ยังมีชื่ออื่นอีก ๔ ชื่อ คือ (๑) อัถถชาลสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยชายแห่งประโยชน์ เพราะจำแนกประโยชน์ในชาตินี้และประโยชน์ในชาติหน้าไว้ (๒) ธัมมชาลสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยชายแห่งธรรม เพราะทรงจำแนกธรรมอันเป็นแบบแผนไว้ (๓) ทิวภูมิชาลสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยชายแห่งทิวภูมิหรือลัทธิ เพราะทรงจำแนกทิวภูมิหรือลัทธิต่างไว้ถึง ๖๒ ลัทธิ และ (๔) สังคามวิชัยสูตร แปลว่า พระสูตรที่ว่าด้วยตำราพิชัยสงคราม เพราะผู้ที่ได้ฟังพระสูตรนี้จบแล้วจะสามารถอย่ายี้พวกมารทั้งที่เป็นเทวบุตรมาร ชันธมาร มัจจุมาร หรือกิเลสมารให้พ่ายแพ้ได้^๔

^๔ ดูรายละเอียดใน ที.สี.(ไทย) ๔/บทนำ/[๑๓]

๒. ที่มาของพระสูตร

สมัยที่พระพุทธเจ้าเสด็จทางไกลระหว่างกรุงราชคฤห์กับนาลันทาพร้อมภิกษุ ๕๐๐ รูป ทราบว่าการเดินทางครั้งนั้น มีสุบปิยปริพาชกผู้เป็นอาจารย์กล่าวติเตียนพระรัตนตรัย ส่วนพรหมทัตตมาณพผู้เป็นศิษย์กล่าวสรรเสริญพระรัตนตรัย ภิกษุหมู่ใหญ่ทราบเรื่องต่างสนทนากันว่า พระพุทธเจ้าทรงทราบ ว่า ‘สัตว์มีอธาศัยต่างกัน’ อาจารย์กับศิษย์มี ‘ถ้อยคำ’ ขัดแย้งกัน พระพุทธองค์จึงตรัสบอกวิธีปฏิบัติ ต่อคนติเตียนว่า ภิกษุไม่ควรผูกอาฆาตแค้นเคืองชุนใจ เพราะจะเป็นเหตุให้ประสบอันตรายซึ่งจะเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุธรรมชั้นสูง และวิธีปฏิบัติต่อคนสรรเสริญว่า ภิกษุไม่ควรรื่นเริงยินดีหรือกระหยิ่มใจ แต่ควรยืนยันให้รู้ชัดว่า ‘เรื่องนี้เป็นเรื่องจริง ถูกต้อง มีอยู่และปรากฏในพวกเรา’^๕

ในพรหมชาลสูตรต่อไปนี้ผู้เขียนจักได้สำรวจคำสำคัญที่จะนำไปสู่การตีความ อธิบายความ และขยายความ เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจได้มากขึ้น โดยกำหนดเนื้อหาหลักเป็น ๒ ส่วน ได้แก่

๑. ส่วนที่ว่าด้วยเรื่องศีล มี ๓ ข้อคือ จูฬศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล ในศีลทั้ง ๓ ข้อนี้ มีคำสำคัญ (key words) คือคำว่า **ปุกุชน** ซึ่งหมายถึงคนที่มีกิเลสหนา ที่เรียกเช่นนี้เพราะบุคคลประเภทนี้ยังมีเหตุก่อให้เกิดกิเลสอย่างหนานานัปการ ปุกุชนมี ๒ คือ อังธปุกุชน คนที่ไม่ได้ศึกษาอบรมทางจิต และกัลยาณปุกุชน คนที่ได้รับการศึกษาอบรมทางจิตแล้ว^๖ ซึ่งทั้ง ๒ คำเป็นคำที่ควรนำมาสู่การพิจารณาเป็นพิเศษ เพราะหลังจากนั้นพระตถาคตจะตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ปุกุชนเมื่อกล่าวยกย่องตถาคตก็จะฟังกล่าวว่า...ดังนี้เป็นลำดับไปในเนื้อหาหลักทั้ง ๓ ข้อนั้น ซึ่งจะไม่ขอกล่าวถึงเนื้อหาหลักเหล่านั้น

๒. ส่วนที่ว่าด้วยทิวฎฐิ ๖๒ มีความเห็นว่าอตฺตาและโลกเที่ยงบ้าง มีความเห็นว่าอตฺตาและโลกเที่ยงเป็นบางอย่างบ้าง เห็นว่าโลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุดบ้าง เห็นว่าอตฺตาและโลกเกิดขึ้นเองไม่มีเหตุปัจจัยบ้าง เห็นว่าอตฺตาหลังจากตายแล้วมีสัณญายบ้าง เห็นว่าอตฺตาหลังจากตายแล้วไม่มีสัณญายบ้าง เห็นว่าอตฺตาหลังจากตายแล้วมีสัณญาก็มีใช่บ้าง ไม่มีสัณญาก็มีใช่บ้าง เห็นว่าหลังจากตายแล้วอตฺตาขาดสูญบ้าง เห็นว่ามีสภาพบางอย่างเป็นนิพพานในปัจจุบันบ้าง^๗

ในทิวฎฐิ ๖๒ มีคำสำคัญอยู่หลายคำที่แสดงถึงแนวคิดของเหตุปัจจัย ได้แก่คำว่า ด้วยมูลเหตุ ๑๘ อย่างบ้าง ด้วยมูลเหตุ ๔ อย่างบ้าง ต่อจากนั้นท่านจะกล่าวย่อออกไปเป็นมูลเหตุที่ ๑ บ้าง มูลเหตุที่ ๒ บ้าง มูลเหตุที่ ๓ บ้าง มูลเหตุที่ ๔ บ้าง ฯลฯ ในมูลเหตุทั้ง ๔ มีคำสำคัญที่ซ่อนอยู่คือคำว่า อาศัยอะไร ปรารภอะไร จึงมีวาทีว่าเที่ยง บัญญัติอตฺตาและโลกว่าเที่ยง สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้

^๕ เก็บความและดูรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๑-๖/๑-๓.

^๖ ที.สี.อ. (บาลี) ๗/๕๘-๕๙.

^๗ เก็บความและดูรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๗-๑๐๔/๓-๓๗.

(๑๗) ฌานปัจจัย (๑๘) มัคคปัจจัย (๑๙) สัมมปยุตตปัจจัย (๒๐) วิปยุตตปัจจัย (๒๑) อัถติปัจจัย (๒๒) นัตถิปัจจัย (๒๓) วิคตปัจจัย (๒๔) อวิคตปัจจัย

๒. ปัจจัยนิเทศ ได้แก่ นัยที่จำแนกปัจจัย (เหตุ) ปัจจัยยุบัน (ผล) และปัจจัยสัตติ (อำนาจหรือความสามารถของปัจจัยแต่ละชนิดที่เข้าช่วยอุปการะ ก่อให้เกิดสภาวะธรรมอื่นๆ สามารถดำรงอยู่ได้หรือสามารถเกิดขึ้นได้ เช่น

(๑) เหตุปัจจัย ได้แก่ เหตุเป็น ‘ปัจจัย’ แก่สภาวะธรรมที่สัมปยุตกับเหตุและรูปที่มีสภาวะธรรมอันสัมปยุตกับเหตุ นั้น เป็นสมมุติฐานโดย ‘เหตุปัจจัย’

(๒) อารัมมณปัจจัย ได้แก่ รูปายตนะเป็นปัจจัยแก่จักขุวิญญาณธาตุและสภาวะธรรมอันสัมปยุตกับจักขุวิญญาณธาตุนั้นโดยอารัมมณปัจจัย ฯลฯ^{๑๒}

ดังนั้น คำว่า **เหตุปัจจัย** จึงแปลว่า สภาวะธรรมที่ช่วยอุปการะโดย ‘ความเป็นเหตุ’ หรือเป็น ‘รากเหง้า’ แห่งสภาวะธรรมทั้งหลาย หมายถึงเหตุ ๖ คือ โลกะ โทสะ โมหะ (อกุศลมูล ๓) อโหสะ อโมหะ (กุศลมูล ๓) ซึ่งมี ‘สัตติคือความสามารถ’ ในการช่วยเหลือให้สภาวะธรรมทั้งหลายเกิดขึ้นหรือดำรงอยู่ ส่วนคำว่า **เหตุ** หมายถึง **เหตุพิเศษหรือเหตุเฉพาะกิจที่ ‘ทำหน้าที่เป็นรากเหง้า’** แห่งสภาวะธรรมอื่นๆ ส่วนคำว่า **ปัจจัย** หมายถึง **‘เหตุทั่วไปหรือเหตุสามัญ’** แต่เมื่อนำ ๒ คำนี้มาสมาสเป็นคำเดียวกันเป็น เหตุปัจจัย มีความหมายเฉพาะว่า ‘ปัจจัยที่เป็นเหตุ’ คือปัจจัยที่**ทำหน้าที่เกื้อหนุน** ด้วยการเป็นเหตุหรือเป็นรากเหง้าแห่งสภาวะธรรมอื่นๆ^{๑๓}

หากจะสรุปความหมายของคำว่า เหตุปัจจัย ในคัมภีร์ปฏิฐานแห่งพระอภิธรรมปิฎก สามารถสรุปตามวิธีการของปฏิฐานว่าด้วยเรื่องวาระ ๗ วาระ คือ

๑. ปฏิจจวาร วาระที่ยกสภาวะธรรมที่เป็นเหตุเป็นผลกันขึ้นแสดงโดยใช้คำว่า ‘ปฏิจจ (อาศัย)’ เช่น กุสล ฌมม ปฏิจจ กุสล ฌมโม อุปุปชติ เหตุปจจยา : สภาวะธรรมที่เป็นกุศลอาศัยสภาวะธรรมที่เป็นกุศลเกิดขึ้น เพราะเหตุปัจจัย

๒. สหชาตวาร วาระที่ยกสภาวะธรรมที่เป็นเหตุเป็นผลกันขึ้นแสดงโดยใช้คำว่า ‘สหชาต (เกิดร่วมกับ)’ เช่น กุสล ฌมม สหชาโต กุสล ฌมโม อุปุปชติ เหตุปจจยา : สภาวะธรรมที่เป็นกุศลเกิดร่วมกับสภาวะธรรมที่เป็นกุศลเกิดขึ้น เพราะเหตุปัจจัย

๓. ปจจยวาร วาระที่ยกสภาวะธรรมที่เป็นเหตุเป็นผลกันขึ้นแสดงโดยใช้คำว่า ‘ปจจย (ทำให้เป็นปัจจัย)’ เช่น กุสล ฌมม ปจจยา กุสล ฌมโม อุปุปชติ เหตุปจจยา : สภาวะธรรมที่เป็นกุศลทำสภาวะธรรมที่เป็นกุศลให้เป็นปัจจัยเกิดขึ้น เพราะเหตุปัจจัย

^{๑๒} อภิ.ป. (ไทย) ๔๐/(๑๑-๑๒).

^{๑๓} อภิ.ป. (ไทย) ๔๐/(๑๖-๑๗).

๔. นิสสัยวาร วาระที่ยกสภาวะธรรมที่เป็นเหตุเป็นผลกันขึ้นแสดงโดยใช้คำว่า ‘นิสสัย (อิงอาศัย)’ เช่น กุสล ฌมม นิสสัย กุสล ฌมม อุปุชชติ เหตุปัจจัย : สภาวะธรรมที่เป็นกุศลอิงอาศัย สภาวะธรรมที่เป็นกุศลเกิดขึ้น เพราะเหตุปัจจัย

๕. สังสัจจวาร วาระที่ยกสภาวะธรรมที่เป็นเหตุเป็นผลกันขึ้นแสดงโดยใช้คำว่า ‘สังสัจจ (ระคนกัน)’ เช่น กุสล ฌมม สังสัจจ กุสล ฌมม อุปุชชติ เหตุปัจจัย : สภาวะธรรมที่เป็นกุศลระคนกับ สภาวะธรรมที่เป็นกุศลเกิดขึ้น เพราะเหตุปัจจัย

๖. สัมปัตตวาร วาระที่ยกสภาวะธรรมที่เป็นเหตุเป็นผลกันขึ้นแสดงโดยใช้คำว่า ‘สัมปัตต (สัมปัตต)’ เช่น กุสล ฌมม สัมปัตต กุสล ฌมม อุปุชชติ เหตุปัจจัย : สภาวะธรรมที่เป็นกุศลสัมปัตต กับสภาวะธรรมที่เป็นกุศลเกิดขึ้น เพราะเหตุปัจจัย

๗. ปัญหาวาร วาระที่ยกปัญหา ๔๙ ข้อในปุนจวารขึ้นแสดง เช่น กุสล ฌมม กุสลสส ฌมมสส เหตุปัจจัย ปจฺจโย : สภาวะธรรมที่เป็นกุศลเป็นปัจจัยแก่สภาวะธรรมที่เป็นกุศลโดยเหตุปัจจัย

จากการสรุปที่กล่าวมาข้างต้นยังสามารถสรุปในข้อที่สรุปแล้วได้อีกว่า ในวาระที่ ๑-๖ มีบทที่ แสดงองค์ธรรม ๒ บท คือ กัมมบท หมายถึงบทที่เป็นกรรมหรือกรรมการกในประโยค คือ กุสล ฌมม (ในตัวอย่างข้างต้น) แสดงถึงปัจจัยธรรม คือองค์ธรรมที่เป็นส่วนปัจจัยหรือเหตุ และ เหตุบท หมายถึงบทที่เป็นประธานหรือกัตตุการกในประโยค คือ กุสล ฌมม (ในตัวอย่างข้างต้น) แสดงถึง ปัจจัยอุปนัยธรรม (องค์ธรรมที่เป็นส่วนผล) ส่วนในปัญหาวารมีบทที่แสดงองค์ธรรม ๒ บทต่างออกไป คือ กัตตุบท แสดงถึงปัจจัยธรรม และสัมปทานบท หมายถึงบทที่สัมปทานการกในประโยค คือ กุสลสส ฌมมสส (ในตัวอย่างข้างต้น) แสดงถึงปัจจัยอุปนัยธรรม)^{๑๔}

การสำรวจความหมายของคำว่า ‘เหตุปัจจัย’ ที่จะนำมาสู่การตีความและอธิบายความในคัมภีร์ ปิฎฐานแห่งพระอภิธรรมที่นำมากล่าวโดยละเอียดข้างต้น สรุปความได้ว่าเหตุปัจจัยเป็นการเริ่มต้น เป็นจุดเริ่มต้น เป็นแหล่งหรือเป็นเหตุ ความเป็นเหตุเป็นรากเหง้า การทำหน้าที่เป็นรากเหง้า ทำหน้าที่ ก่อหนุนด้วยการเป็นเหตุหรือเป็นรากเหง้าต่อสิ่งอื่นๆ จนก่อให้เกิดสิ่งต่างๆ ตามมา

วิเคราะห์หญิงชายไขว่โบละหมิ่นตามแนวคิดเรื่อง ‘เหตุปัจจัย’ ในทัศนะพุทธปรัชญา

กรณีหญิงชายไขว่หรือชายรังไข่ของตนเองไขว่หมิ่นเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมสมัยใหม่ จนกลายเป็นพฤติกรรมและการกระทำที่เขย่าศีลธรรมของสังคมไทยปัจจุบัน ความจริงเรื่องนี้มีความยาวนานและคงจะ

^{๑๔} อภ. (ไทย) ๔๐/บทนำ/[๑๗].

ดำรงอยู่กับสังคมไทยสมัยใหม่ไปอีกนานเท่าไรไม่อาจตอบได้ แต่เมื่อเกิดเป็นปัญหาสังคมแล้ว สถาบันการศึกษาทางพระพุทธศาสนาควรเสนอทางออกเรื่องนี้อย่างไร ผู้เขียนในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของมหาวิทยาลัยสงฆ์ จึงหยิบยกปัญหาสังคมมาตอบตามแนวคิดเหตุปัจจัยในพุทธปรัชญา ทั้งที่ปรากฏในพรหมชาลสูตรและคัมภีร์ปฏิฐานแห่งพระอภิธรรม มีรายละเอียด ดังนี้

๑. แนวคิด ‘เหตุปัจจัย’ ในพรหมชาลสูตร

กรณีหญิงชายไปโละหมิ่นตามทีกล่าวมาข้างต้น ช่วยสื่อให้เชื่อได้ว่าต้องมีความจำเป็นอะไรบางอย่าง จนเป็นเหตุให้เธอกล้าทำอย่างนั้น แม้การตอบจะมีเหตุผลมากขนาดไหนก็ตาม คำตอบนั้นไม่น่าจะเป็นคำตอบที่ควรแก่การรับฟัง แล้วตอบอย่างไรจึงจะควรแก่การรับฟัง หากย้อนกลับไปประเด็นที่มาของเรื่องในพรหมชาลสูตรจะพบข้อความสำคัญ (key statement) คือข้อความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าสนทนากันว่า ท่านผู้มีอายุ นำอัครรรยจริง ไม่เคยปรากฏ พระพุทธองค์ทรงทราบว่ **สัตว์มีอัยาศัยต่างกัน**^{๑๕} ข้อความในพระสูตรที่ยกมาประสงค์ให้ผู้อ่านมองเห็นเป็นภาพกว้างก่อน คำว่า สัตว์ ในที่นี้ไม่ได้หมายเอาเฉพาะมนุษย์แต่หมายเอาสัตว์ทุกชนิด (รวมเอามนุษย์ด้วย) แล้วมีคำถามว่าอัยาศัยมีความสำคัญอย่างไรหรือเป็นสิ่งสื่อให้ทราบอะไรในตัวของผู้มนุษย์ หากข้อความนี้ไม่สำคัญคงจะไม่ปรากฏในตอนต้นๆ ของพระสูตรนี้เป็นแน่ คิดง่ายๆ ว่าเพราะมนุษย์เรามีอัยาศัยต่างกันจึงเป็นเหตุให้มีพฤติกรรมและการกระทำต่างกัน ดังนั้นเราจึงต้องมาศึกษาหาความหมายร่วมกัน คำว่า อัยาศัย หมายถึง นิสัยใจคอ ความพอใจ ความประสงค์^{๑๖}

ความหมายของอัยาศัยที่ว่า นิสัยใจคอ ความพอใจ หรือความประสงค์ คงช่วยตอบและช่วยอธิบายขยายความกรณีหญิงชายไปโละหมิ่นได้เป็นอย่างดี เพราะหญิงคนนั้นมีอุปนิสัยใจคอโน้มเอียงไปในทางนั้น หรือมีความพึงพอใจหรือมีความประสงค์ตรงกับคนที่มาเชิญชวนให้ชายไป โดยเฉพาะคำตอบแทนที่จะได้รับการชายไป จึงเป็นเหตุปัจจัยให้หญิงคนนั้นตกลงปลงใจทำตามคำเชิญชวนที่มีคนเสนอมา อีกคำหนึ่งที่เมื่อนำมาอธิบายกรณีหญิงชายไปได้อย่างลงตัว เพราะพฤติกรรมและการกระทำของหญิงชายไปตรงกับคำว่า ปุถุชน หมายถึง คนที่หนีไปด้วยกิเลส คนที่ยังมีกิเลสมาก ซึ่งเป็นคนธรรมดาทั่วๆ ไป ยังไม่เป็นอริยบุคคลหรือยังไม่เป็นพระอริยะ^{๑๗} ถึงอย่างไรก็ตาม ความหมายที่

^{๑๕} ที.สี. (ไทย) ๙/๑/๒.

^{๑๖} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓๕๓.

^{๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗๕.

กล่าวมายังไม่สามารถอธิบายการกระทำของหญิงชายไข่ได้ลงตัวมากนัก แต่หากนำไปมองผ่านประเภทของปุถุชนในข้อที่ ๑ คืออันธปุถุชนแล้ว ก็จะช่วยมองเห็นการกระทำของหญิงชายไข่ได้กระจ่างมากขึ้น โดยที่ท่านแบ่งปุถุชนออกเป็น ๒ ประเภท คือ อันธปุถุชน ได้แก่ คนที่ไม่ได้ศึกษาอบรมทางจิต กับกัลยาณปุถุชน ได้แก่ คนที่ได้รับการศึกษาอบรมแล้ว^{๑๘} ซึ่งหญิงชายไข่ของตนยังเป็นปุถุชนคือยังมีกิเลสตัณหา มากอยู่ อันเป็นเหตุให้เธอกระทำการต่างๆ ตามใจปรารถนาได้เสมอ

ในพระสูตรนี้ยังมีอีกคำหนึ่งที่สื่อให้เห็นพฤติกรรมและการกระทำของหญิงชายไข่ได้ชัดเจน คำนั้นคือคำว่า ทิฏฐิ (ซึ่งในพรหมชาลสูตรมีทิฏฐิถึง ๖๒ ชนิด) เป็นคำสั้นๆ เล็กๆ แต่มีความยิ่งใหญ่อยู่ภายในตัวมันเอง เพราะมันสามารถเปลี่ยนความคิด เปลี่ยนความเข้าใจ เปลี่ยนทัศนคติจนกลายเป็นค่านิยม จนถึงเปลี่ยนการดำเนินชีวิต การใช้ชีวิต และการมีชีวิตของมนุษย์เราได้เลยทีเดียว สิ่งนั้นคือ ทิฏฐิ ที่หมายถึง ความเห็นหรือทฤษฎี แต่คำนี้เป็นคำกลางๆ ไม่ผิดไม่ถูก แต่หากจะตอบเรื่องหญิงชายไข่ ซึ่งเป็นเรื่องที่สังคมกำลังมองว่าผิด เพราะเขย่าศีลธรรมในสังคมไทย จึงจำเป็นต้องสำรวจข้อความที่เป็นมิจฉาทิฏฐิที่หมายเอาความเห็นผิด มีข้อความที่ต่อเนื่องจากความหมายทิฏฐิที่กล่าวแล้วว่า ความเห็นผิด (มิจฉาทิฏฐิ) มี ๒ คือ ๑. สัสสตทิฏฐิ ความเห็นว่าเที่ยง ๒. อจเฉททิฏฐิ ความเห็นว่าขาดสูญ อีกหมวดหนึ่งมี ๓ คือ ๑. อภิกิริยทิฏฐิ ความเห็นว่าไม่เป็นอันทำ ๒. อเหตุกทิฏฐิ ความเห็นว่าไม่มีเหตุ ๓. นัตถิกทิฏฐิ ความเห็นว่าไม่มี คือถืออะไรเป็นหลักไม่ได้ เช่น (บุญคุณ-ผู้เขียน) มารดาบิดาไม่มี เป็นต้น ในภาษาไทยมักหมายถึงความต้อตั้งในความเห็น^{๑๙}

ข้อความข้างต้นช่วยยืนยันได้ว่า ทิฏฐิโดยเฉพาะมิจฉาทิฏฐิเป็นภาวะที่เปลี่ยนความคิดเห็นของมนุษย์ได้มาก จนเป็นเหตุให้มนุษย์กระทำการต่างๆ ในลักษณะเห็นผิดเป็นถูกหรือเห็นกงจักรเป็นดอกบัว เราลองมาพิจารณาร่วมกันว่า การกระทำของหญิงชายไข่ของตนคงเข้ากันได้กับนัตถิกทิฏฐิ คือหญิงคนนั้นคงมีความเห็นว่า ไม่เป็นอะไรกับการกระทำของตน ไม่มีผลบอะไรกับการชายไข่ตนเอง เพราะชีวิตร่างกายนี้เป็นของตน ตนจะทำอะไรเป็นสิทธิของตนอยู่แล้ว เรียกว่าตนเป็นใหญ่ในตนเอง จะทำอะไรกับชีวิตของตนก็ย่อมทำได้ ความเห็นที่กล่าวมา ‘เป็นเหตุเป็นปัจจัยหรือเป็นเหตุปัจจัย’ ที่แท้ที่ไปเปลี่ยนการดำเนินชีวิต การใช้ชีวิต และการมีชีวิตของหญิงคนนั้นได้อย่างสิ้นเชิง ซึ่งตรงกับคำสำคัญในทางปรัชญาว่า เหตุ ปัจจัย หรือเหตุปัจจัย หมายถึงสิ่งที่เป็นตัวต้นต่อให้ทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไป^{๒๐}

^{๑๘} ที.สี.อ. (บาลี) ๗/๕๘-๕๙.

^{๑๙} ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๙๕.

^{๒๐} เจษฎา ทองรุ่งโรจน์, พจนานุกรมปรัชญา อังกฤษ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทออฟเซต เพรส จำกัด จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๓๓.

หากลองกลับไปดูต้นเหตุหรือสิ่งที่เป็นเหตุปัจจัยให้หญิงคนนั้นเปลี่ยนความคิด เมื่อเปลี่ยนความคิดชีวิตก็เปลี่ยนจนถึงตกลงปลงใจชายไต่ตนเอง สาเหตุมาจากคำชักชวนเชิญชวนซึ่งเป็นคำพูด (wording) ของหญิงคนหนึ่งว่า การ ‘บริจาคไซ้’ ถือว่าเป็นการ ‘ทำบุญ’ อย่างหนึ่งเหมือนกับการบริจาคเลือด และยังมีอีกคำหนึ่งคือคำว่า ‘ค่าตอบแทน’ นอกจากนี้ยังมีคำพูดอื่นๆ อีกที่ถูกกรอกผ่านหูหญิงสาว เช่น เธอหน้าตาดี ผิวพรรณดี การศึกษาดี หญิงทุกคนจะมีไซ้ตกออกเป็นประจำเดือนทุกเดือน อยู่แล้ว ไม่เป็นไรหรอก ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นเหตุปัจจัยให้ต้องรีบตัดสินใจชายไต่ของตนเร็วขึ้น ซึ่งทางพระพุทธศาสนาสอนให้ระวังอายตนะภายในที่มนุษย์ใช้อยู่เป็นประจำวัน ได้แก่ จักขวยตนะ อายตนะ คือตา โสตายตนะ อายตนะคือหู ฆานายตนะ อายตนะคือจมูก ชิวหายตนะ อายตนะคือลิ้น กายายตนะ อายตนะคือกาย และมนายตนะ อายตนะคือใจ^{๒๑} แต่เมื่อศึกษาแล้วยังไม่กระจ่างในความหมายที่ซ่อนอยู่ภายในตัวอักษร เพื่อสื่อความเข้าใจร่วมสมัยมากขึ้น ได้มีท่านผู้รู้ในคำอธิบายแห่งคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้ความหมายของอายตนะไว้ว่า อายตนะภายใน ๖ หมายถึงสิ่งที่เชื่อมต่อให้เกิดความรู้ หรือ แตนต่อความรู้ฝ่ายภายใน และอายตนะภายใน ๖ นี้เรียกอีกอย่างว่า อินทรีย์ ๖ เพราะเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตนแต่ละอย่าง เช่น จักขุเป็นเจ้าในการเห็น โสตะเป็นเจ้าในการได้ยิน เป็นต้น^{๒๒} อายตนะภายในที่กล่าวมาท่านหมายเอาเฉพาะอายตนะที่เรียกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งเป็นอวัยวะที่อยู่ประจำตัวของคนแต่ละคนนี่เอง แต่เป็นอวัยวะสำคัญมากต่อการรับรู้และเชื่อมโยงกับสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัว หญิงคนนั้นผู้ไม่ระมัดระวังในอายตนะทางตาคือตาเห็นผิวพรรณงามของตน หูได้ยินคำชักชวนเชิญชวน และใจปรุงแต่งไปตามคำพูดต่างๆ จนตกลงปลงใจชายไต่ของตน โดยไม่ผูกคิดถึงผลกระทบที่จะตามมา ในภายหลัง หญิงคนนั้นจึงดูเหมือนกำลังติดข่ายแห่งทิวณัฐิและความต้องการของตน จนยากที่จะแกะออกจากชีวิตได้ ดังนั้นจึงขอสรุปเนื้อหาที่อธิบายมาทั้งหมดตามแนวคิดหลักในพรหมชาลสูตร ที่พระพุทธองค์ทรงอุปมาทิวณัฐิด้วยตาข่ายว่า^{๒๓}

สมณพราหมณ์เหล่านั้นบัญญัติทิวณัฐิ ๖๒ ที่ว่าด้วยอัตตาและโลกด้วยมูลเหตุ ๖๒ ประการที่ตนเองไม่รู้จริง เป็นความแสหา เป็นความดิ้นรนของคนมีตัณหา เป็นการบัญญัติ เพราะอาศัยผัสสะเป็นต้นเหตุ จึงเท่ากับสร้างวิญญูมาขังตน เพราะเมื่อรับผัสสะทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ก็ย่อมเกิดเวทนา (การเสวยอารมณ์) และทำให้เกิดตัณหา เกิดอุปาทาน เกิดภพ เกิดชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์

^{๒๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๒๓/๓๑๕-๓๑๖.

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๓๖.

^{๒๓} อติศักดิ์ ทองบุญ, *วิเคราะห์อภิปรายในพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๕๐.

โทมนัส อุปายาส ตามมาโดยลำดับหมุนเวียนเป็นวัฏฏะสืบไป ทิฏฐิเหล่านี้จึงเป็นจุดตาข่ายที่ปกคลุมเอาไว้ ทำให้ตกอยู่ในตาข่ายนี้ เมื่อจะโผล่ก็โผล่อยู่ในตาข่ายนี้ ไม่อาจหลุดพ้นไปได้ เหมือนปลาที่ติดตาข่าย (แห) ของชาวประมง ฉะนั้น

๒. แนวคิด ‘เหตุปัจจัย’ ในคัมภีร์ปฏิฐานแห่งพระอภิธรรมปิฎก

หากนำกรณีหญิงขายไข่ของตนมามองผ่านความหมายของเหตุปัจจัยในคัมภีร์ปฏิฐาน จะเห็นว่ามีความหมายต่างจากพรหมชาลสูตร โดยที่เหตุปัจจัยในคัมภีร์ปฏิฐานแปลว่า เป็นแหล่งหรือเป็นเหตุความเป็นเหตุเป็นรากเหง้า ทำหน้าที่เกื้อหนุน (ช่วยอุปการะ) ด้วยการเป็นเหตุหรือเป็นรากเหง้าแห่งสภาวะธรรมและต่อสิ่งอื่นๆ จนก่อให้เกิดสิ่งต่างๆ ตามมา ซึ่งคำว่าสภาวะธรรมหมายถึงสิ่งที่เป็นเองตามธรรมดาของเหตุปัจจัย^{๒๔} หากกล่าวเฉพาะคำว่า เหตุ หมายถึง เหตุพิเศษหรือเหตุเฉพาะกิจที่ทำหน้าที่เป็นรากเหง้าแห่งสภาวะธรรมอื่นๆ ส่วนคำว่า ปัจจัย หมายถึง เหตุทั่วไปหรือเหตุสามัญ แต่เมื่อนำคำ ๒ คำนี้มาเข้าสมาสเป็นคำเดียวกันเป็น เหตุปัจจัย มีความหมายเฉพาะว่า ปัจจัยที่เป็นเหตุ คือปัจจัยที่ทำหน้าที่เกื้อหนุนด้วยการเป็นเหตุหรือเป็นรากเหง้าแห่งสภาวะธรรมอื่นๆ^{๒๕} หากนำความหมายที่กล่าวมาย้อนกลับไปหาสถานการณ์ของหญิงขายไข่ของตนจะพบว่าคำพูด (Wording) และข้อความ (Statement) ที่เชื่อว่าเป็นปัจจัยที่เป็นเหตุคือคำพูดและข้อความต่างๆ เป็นรากเหง้าให้เกิดการตัดสินใจขายไข่ของตน เช่นคำพูดว่า การบริจาคนั้นถือเป็นการทำบุญอย่างหนึ่ง เหมือนกับการบริจาคเลือด และอีกคำหนึ่งคือคำว่า ค่าตอบแทน (ซึ่งหมายถึงเงินคงไม่ใช่อย่างอื่น) ที่ทำให้หญิงคนนั้นต้องรีบตัดสินใจขายไข่ของตนในทันที อาจจะมีคำถามว่าแค่คำพูดและข้อความไม่ก็คำเป็นเหตุให้หญิงตัดสินใจขายไข่ของตนได้จริงหรือ ก็ลองพิจารณาร่วมกันเป็นลำดับไป

เรื่องที่กำลังถกเถียงพูดคุย (Argument) กันอยู่ในขณะนี้เป็นเรื่องของหญิงคนหนึ่ง ถามว่าหญิงคือใคร ตอบว่าหญิงคือสิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นมีขึ้นเองตามธรรมดาเหมือนกับสิ่งอื่นๆ แต่หญิงเป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง ที่เรียกว่ามนุษย์ผู้มีชีวิตจิตใจและมีความรู้สึก เหนือสิ่งอื่นใดที่เป็นเหตุให้เพศนี้มีรูปร่างลักษณะอย่างนี้ ถูกเรียกว่า หญิงหรือผู้หญิง (หญิงเป็นมนุษย์จึงเรียกว่าผู้หญิง) สิ่งนั้นคือภาวะ (Being) เพราะหญิงมีภาวะที่เป็นภาวะเฉพาะของตนเอง ที่เปลี่ยนแปลง ไม่คงที่ตามภาวะของหญิง ไม่ว่าจะเป็พฤติกรรม (Behaviour) การกระทำ (Action) นิสัยหรืออุปนิสัย (Habit) ภาวะในทางปรัชญาหมายถึงสิ่งที่เป็นอยู่ มีอยู่ การทำให้ความเป็นไปได้บรรลุสู่ภาวะสมบูรณ์ ภาวะหรือข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการดำรงอยู่หรือการ

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๔๘.

^{๒๕} อภิ.ป. (ไทย) ๔๐/(๓๖) และดูรายละเอียดใน วิสุทธิ.(บาลี) ๒/๑๖๔.

มียู^{๒๖} ซึ่งเราสามารถสังเกตเห็นและเข้าใจได้จากพฤติกรรม การกระทำ การแสดงออกทั้งที่เป็นนิสัย และอุปนิสัยของหญิงแต่ละคน

ประเด็นที่กำลังนำเสนอ ในขณะนี้เป็นเรื่องของหญิงคนหนึ่งที่ทำอะไรบางอย่าง ที่คนทั้งหลาย อาจเข้าใจว่าเป็นการกระทำที่ผิดศีลธรรม เป็นการประพฤติดิตเชิงจริยธรรมต่อสังคม เป็นตัวอย่างที่ไม่ดีงามต่อหญิงอื่นในสังคม แต่หากเราเข้าใจธรรมชาติ ความเป็นธรรมชาติหรือความเป็นสามัญของ หญิงแล้ว จะช่วยให้เข้าใจและเกิดความสงสารเป็นในเพศภาวะของหญิงมากขึ้น ในประเด็นนี้ ผู้เขียน ได้เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับหญิงในขณะที่ไปเป็นนักศึกษาที่ประเทศอินเดีย เป็นการวิเคราะห์และตีความเชิงความหมายตามรูปศัพท์ที่ใช้เรียกหญิงในคำภาษาบาลีว่า อิตถิ โดยเสนอความหมายผ่านการ วิเคราะห์ศัพท์เป็น ๓ นัยคือ (๑) อิตถิ วิเคราะห์ว่า ปตติติ ชนาเปตติ อิตถิ (ชโน) ชนโดยยังความปรารถนา (ความอภิมรณภัยของชาย) ให้เกิดขึ้น ชนนั้นชื่อว่า หญิง (๒) อิตถิ วิเคราะห์ว่า สพพตถุโน อิตถิตติ อิตถิ (ชโน) ชนโดยยอมปรารถนาวัตถุสิ่งของมากมาย ชนนั้นชื่อว่า หญิง (๓) อิตถิ วิเคราะห์ว่า น (อารมณ์แค้น) อิตถิ (ชโน) ชนโดยยอมไม่อิมในอารมณ์ทั้งหลาย ชนนั้นชื่อว่า หญิง นอกจากนี้ยังมีข้อความที่สื่อถึงความเป็นหญิง (รวมถึงชายด้วย) ว่า ชายได้รู้จักเอาใจหญิง ชื่อของฝากแม่เพียงน้อยนิด หญิงทั้งมวลก็จะตายกับชาย (ตกเป็นของชาย) ด้วยอาการอย่างนั้น และหากหญิงใด เพียงแต่รู้จักเอาใจ อย่างเดียว ชายทั้งมวลก็จะตายกับหญิง (ตกเป็นของหญิง) ด้วยอาการอย่างนั้น เหมือนกันหมด^{๒๗} อันที่จริงในภาษาบาลีมีคำเรียกหญิงหลายคำซึ่งเป็นไปตามภาวะของหญิง อาทิเช่น นารี (นาง) กัญญา (นางสาวน้อย) วฐู (ผู้ฆ่า) เป็นต้น

ที่กล่าวมาข้างต้นช่วยให้เข้าใจในความเป็นหญิงตามธรรมชาติหรือตามธรรมดาสามัญของหญิง ได้มากขึ้น จะไม่ต้องตีโพยตีพายว่าทำไมถึงทำอย่างนั้นหรือทำไมถึงเป็นอย่างนั้น ให้เข้าใจว่าเป็น อย่างนั้นเองแหละ ที่นี้ขอกลับเข้าไปสู่ประเด็นที่เป็นแก่นของเหตุปัจจัยในคัมภีร์ปฏฐานที่แสดงถึง เหตุ สาเหตุ มูลเหตุ ปฐมเหตุ ในความหมายคือเหตุปัจจัยนั่นเอง กรณีหญิงชายไปโละหมื่นแต่มีเหตุปัจจัย ภายในที่เป็นตัวกระตุ้นให้หญิงทำการณ์อย่างนั้น ไม่ใช่อยู่เฉยๆ แล้วจะไปทำการณ์อย่างนั้นได้ หญิงคนนั้นอาจจะมีเงื่อนไขอะไรบางอย่างให้เธอต้องชายโละของตน ผู้เขียนขอนำเรื่องนี้ไปมองผ่าน ปฏิจจสมุปบาท โดยจำแนกออกเป็น ๒ ประการ คือ^{๒๘}

^{๒๖} เจษฎา ทองรุ่งโรจน์, พจนานุกรมปรัชญา อังกฤษ-ไทย, หน้า ๒๓.

^{๒๗} ความละเอียดดูใน โสวิทย์ บำรุงภักดิ์, รวมบทความวิชาการ ชุดไม่เรียวสร้างชีวิต, (ขอนแก่น : บริษัท เพ็ญพรินดี จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๓๑๔-๓๑๖.

^{๒๘} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน วัชระ งามจิตจรเจริญ, พุทธศาสนาเถรวาท, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖๕-๑๖๗.

(๑) เรื่องหญิงชายไข่สามารถมองผ่านหลักปฏิจสมุปบาทที่มีความหมายในฐานะเป็นกฎที่มีความเป็นเหตุเป็นผล (Causality) ว่า สิ่งทั้งหลายจะต้องมีเหตุเกิดหรือสาเหตุที่ทำให้สิ่งนั้นๆ เกิด เช่น ต้นไม้จะเกิดได้จะต้องอาศัยดิน ปุ๋ย น้ำและอากาศ จึงเกิดได้ ในโลกสูตรพระพุทธเจ้าจึงตรัสถึงการเกิดโลก (สังขารโลก) คือเพราะอาศัยจักขุและรูป จักขุวิญญาณจึงเกิดขึ้น เป็นต้น

(๒) เรื่องหญิงชายไข่สามารถมองผ่านหลักปฏิจสมุปบาทที่มีความหมายในฐานะความเป็นไปตามเหตุปัจจัยหรือความเป็นไปตามเงื่อนไข (Conditionality) ว่า สิ่งต่างๆ จะเป็นอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องหรือขึ้นอยู่กับเงื่อนไข เช่น การเกิดของสัตว์ทั้งหลายขึ้นอยู่กับการมีกิเลส ถ้ายังมีกิเลสก็ต้องเกิดอีก ถ้าหมดกิเลสก็ไม่ต้องเกิดอีก ดังนั้น ตามกฎปฏิจสมุปบาทจึงบอกว่า สิ่งทั้งปวงต้องมีเหตุเกิด สิ่งทั้งหลายเป็น ‘ผล’ ที่มาจาก ‘เหตุ’ บางอย่าง ไม่ใช่สิ่งที่ไม่ใช่ ‘ผล’ และการมีอยู่หรือความเป็นไปของสิ่งทั้งหลายล้วนขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยหรือเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง ไม่มีสิ่งใดที่มีอยู่อย่าง ไม่เกี่ยวข้องสิ่งอื่น เรื่องหญิงชายไข่ของตนก็เช่นกัน ที่หญิงคนนั้นทำอย่างนั้นอาจมาจากเหตุปัจจัยภายในและเงื่อนไขภายนอกที่กระตุ้นหรือปลุกเร้าให้เธอต้องทำการณอย่างนั้น ได้แต่หวังว่าบทความนี้อาจจะมีส่วนช่วยผ่อนคลายความรู้สึกที่เป็นลบกับเธอลงได้บ้าง

ตามกฎปฏิจสมุปบาทนี้ สิ่งทั้งหลายล้วนมีความสัมพันธ์ของความเป็นเหตุและผล (Cause and effect relationship) นั่นคือทุกสิ่งทุกอย่างต้องมีเหตุเกิด กล่าวอีกอย่างคือทุกสิ่งเป็นผลของเหตุบางอย่าง ลักษณะสำคัญของความเป็นเหตุและผล การที่กล่าวว่า ‘สิ่งทั้งปวงมีเหตุเกิด’ หมายความว่าปรากฏการณ์หรือสิ่งทั้งปวงในธรรมชาติต้องมีเหตุเกิด ไม่สามารถหรือมีอยู่ได้ด้วยตัวเอง ดังข้อความที่พระอัสสชิกล่าวกับพระสารีบุตรเมื่อครั้งยังเป็นปริพาชก ว่า ‘ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนั้น’^{๒๙}

ข้อความที่กล่าวมาข้างต้นช่วยยืนยันความเข้าใจให้มากขึ้นว่า การกระทำของสิ่งทั้งหลาย (ทั้งมนุษย์และสัตว์) ไม่สามารถเกิดหรือดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง จะต้องมิเหตุให้เกิดจึงเกิดขึ้นได้ แม้ข้อความนี้จะป็นเนื้อหาเดียวกับคำสอนเรื่องอริยสัจ ๔ แต่มีนัยที่แสดงถึงความที่สังขตธรรมทั้งปวงเป็นสิ่งที่มิเหตุเกิดอย่างชัดเจน ตามหลักปฏิจสมุปบาท สิ่งที่เกิดขึ้นทุกอย่างจึงไม่ได้เกิดขึ้นมาลอยๆ อย่างไรสาเหตุซึ่งรวมทั้งการกระทำของหญิงชายไข่ของตนคนนี้ด้วยล้วนมีเหตุเกิด นั่นคือเหตุภายในอันเป็นความอยาก ความต้องการ ความประสงค์ และเหตุภายนอกที่เกิดจากเสียงกระตุ้นของคนอื่น คำสอนเช่นนี้ทำให้คำสอนพระพุทธศาสนาเรื่องนี้มีลักษณะเป็นนิตินิยม (Determinism) ที่มีทัศนะว่า สิ่งทั้งหลายใน

^{๒๙} วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๐/๗๓.

จักรวาลเป็นไปตามกฎที่ตายตัว^{๑๐} หรือสรรพสิ่งในจักรวาลถูกกำหนดเอาไว้แล้ว รวมทั้งทางเลือกในการปฏิบัติล้วนเป็นผลของความต่อเนื่องของเหตุ เจตจำนงของมนุษย์ไม่ได้ดำเนินไปอย่างเสรีหรืออย่างอิสระ แต่ถูกกำหนดไว้แล้วโดยทางวัตถุและทางจิตใจ^{๑๑}

ดังนั้น คำว่า เหตุปัจจัย ในคัมภีร์ปฏิฐานแห่งอภิธรรมปิฎกจึงมีความหมายเฉพาะว่า ปัจจัยที่เป็นเหตุ คือปัจจัยที่ทำหน้าที่เกื้อหนุนด้วยการเป็นเหตุหรือเป็นรากเหง้าของพฤติกรรม การกระทำ การแสดงออก รวมทั้งอุปนิสัยใจคอของมนุษย์ทุกคน นอกจากนี้แล้วเหตุปัจจัยยังเป็นมูลเหตุหรือสาเหตุ หรือความเป็นเหตุเป็นผลว่าทุกสิ่งจะต้องมีเหตุเกิดหรือสาเหตุที่ทำให้สิ่งนั้นๆ เกิด และเงื่อนไขคือการมีอยู่หรือความเป็นไปของทุกสิ่งต่างขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยหรือเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง ไม่มีสิ่งใดที่มีอยู่อย่างไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งอื่น ทั้ง ๒ อย่างนี้เองที่ทำให้มนุษย์กระทำการต่างๆ ให้ผิดแปลกแตกต่างกันออกไป

บทสรุป

การวิเคราะห์หญิงชายโละหมื่นผ่านแนวคิดเรื่องเหตุปัจจัยในพุทธปรัชญา ช่วยทำให้ได้ข้อสรุปว่า สถานการณ์ของหญิงชายโละตนเองเป็นการกระทำที่ไม่ควรทำ แม้การชายโละตนเองมีความจำเป็นมากต่อการดำเนินชีวิตประจำวันก็ตาม แต่อย่างว่านั่นแหละชีวิตของคนในปัจจุบันมีความผันผวนแปรปรวนไปต่างๆ นานาการ เป็นชีวิตที่ไม่แน่นอน เนื่องจากเป็นสังคมไร้พรมแดนไร้ขอบเขต จนเป็นเหตุให้คนในปัจจุบันมีจิตใจต่างตกอยู่ในภาวะ ‘จิตเปราะบาง รักร่าง เชื่อง่าย หน่ายเร็ว ไม่รู้จักรอคอย’ และอื่นๆ อีกมาก อย่างเรื่องหญิงชายโละของตบเพียงได้ยีนค่าตอบแทน ก็ตกลงปลงใจและยินยอมชายโละตนเองได้ลงคอในทันที

แต่เมื่อนำเรื่องนี้ไปวิเคราะห์ตามแนวคิดเหตุปัจจัยในทัศนะพุทธปรัชญาแล้ว ช่วยให้ความเข้าใจที่กระจ่างขึ้นว่า มนุษย์ทุกคนได้ชื่อว่าเป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง (ตามนัยแห่งตรรกะ) ในเมื่อหญิงคนนั้นเป็นมนุษย์ หญิงคนนั้นจึงต้องทำอะไรต่างๆ ไปตามอัธยาศัยของตนเป็นธรรมดา ซึ่งสัมพันธ์กับคำว่า ‘อัธยาศัย และปุถุชน’ ในพรหมชาลสูตร และคำว่า ‘เหตุปัจจัย’ ในคัมภีร์ปฏิฐานแห่งพระอภิธรรมปิฎก หากพิจารณาอย่างลึกซึ้งจะเห็นว่าแท้ที่จริงแล้วการกระทำของหญิงคนนั้นเป็นไปตามอัธยาศัยของสัตว์โดยทั่วไป ในเมื่อหญิงคนนั้นเป็นมนุษย์คนหนึ่ง ผู้ยังเป็นปุถุชนคนธรรมดาสามัญและยังมีกิเลสตัณหาคือยังมีความต้องการ มีความพึงพอใจ และมีความประสงค์สิ่งต่างๆ ที่ต้องนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน ประกอบกับมี

^{๑๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๖.

^{๑๑} เฉลียว ท่องรุ่งโรจน์, พจนานุกรมปรัชญา อังกฤษ-ไทย, หน้า ๕๒.

เหตุปัจจัยภายนอกรอบตัวคือเสียงที่เป็นคำพูดและข้อความที่มาจากชนและเชิญชวนเธอให้กระทำ อาทิ ทำแล้วได้บุญถือว่าเป็นการบริจาคเลือดอย่างหนึ่ง รวมทั้งมีค่าตอบแทนให้ด้วย ซึ่งคำพูดและข้อความต่างๆ นั้น ล้วนแต่สอดคล้องกันกับความประสงค์ ความต้องการ และความพึงพอใจที่มีอยู่ภายในใจของเธอด้วยแล้ว ยิ่งเป็นเสียงกระตุ้นปลุกเร้าให้เธอต้องรีบตัดสินใจขายไข่ของตนในทันทีทันใด ดังนั้นจึงเห็นได้ว่ากิเลสตัณหาที่นอนนิ่งอยู่ภายในใจของเธอต่างหาก ซึ่งเป็นรากเหง้า เป็นมูลเหตุ สาเหตุสำคัญ และเป็นเหตุปัจจัยที่คอยเกี่ยวพันสนับสนุนให้เธอกระทำการที่เขย่าศีลธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน โดยไม่ละอายใจในสิ่งที่กระทำลงไปแต่อย่างใด

บรรณานุกรม

- เจษฎา ทองรุ่งโรจน์. **พจนานุกรมปรัชญา อังกฤษ-ไทย**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทออฟเซต เพรส จำกัด จำกัด, ๒๕๔๗.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- พินิจ รัตนกุล. **ปรัชญาชีวิต ฌอง-ปอล ซาทร์ (ชีวิตและหลักคิดของเจ้าสำนักเอกซิสเตนเซียลิสต์)**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สามัญชน, ๒๕๔๙.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๔.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภากการพิมพ์, ๒๕๔๘.
- วิลเลียมส์ เอฟ. ลอเฮด : เขียน. สมหวัง แก้วสุฟอง : แปล. **การแสวงหาคคุณค่าทางจริยศาสตร์**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๙.
- วัชระ งามจิตรเจริญ. **พุทธศาสนาเถรวาท**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒.

วิทย์ วิศทเวทย์. จริยศาสตร์เบื้องต้น มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร :

อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๘.

ศิวลี ศิริไล, รวมบทความทางวิชาการ เรื่อง 'การบริจาคไขหรืออสุจิเพื่อการปฏิสนธิชีวิต', คณะ
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕.

โสวิทย์ บำรุงภักดิ์. รวมบทความวิชาการ ชุดไม่เรียวยาวสร้างชีวิต. ขอนแก่น : บริษัท เพ็ญพรินตึง จำกัด,
๒๕๕๒.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. วิเคราะห์อภิปรัชญาในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด
ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๒.